

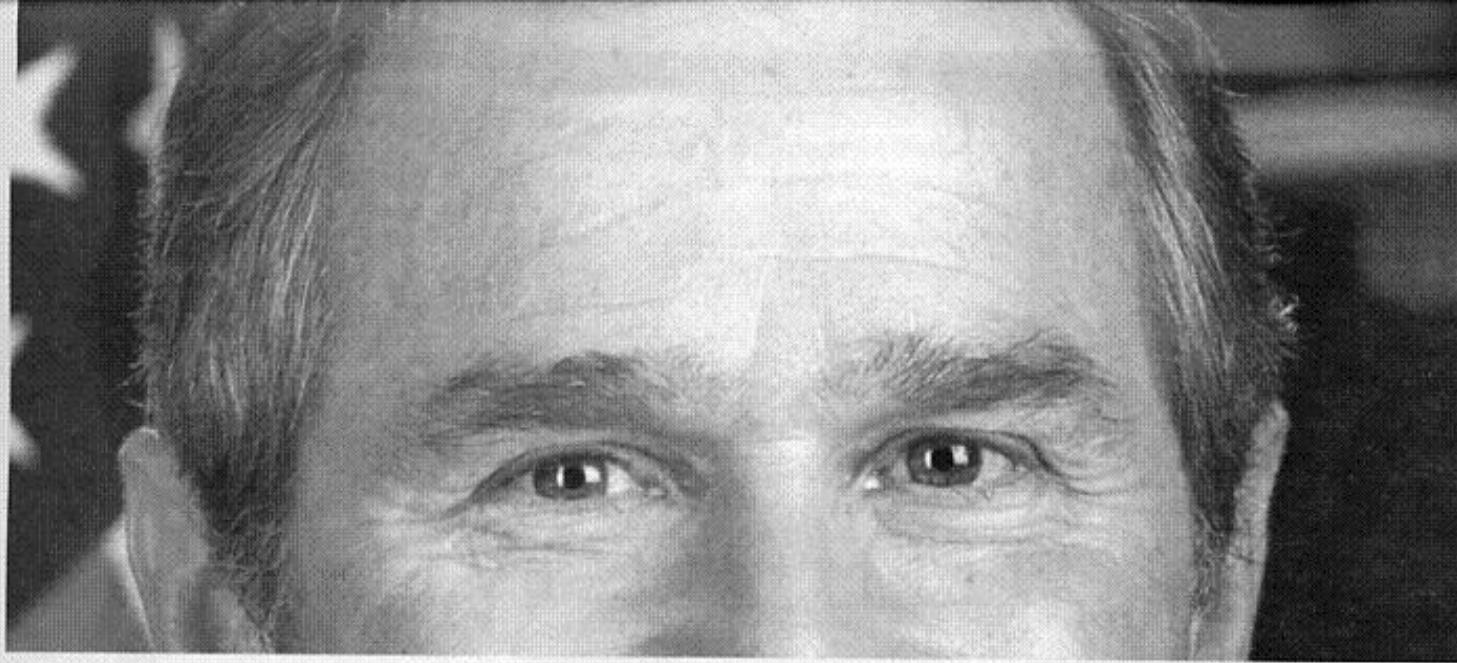

Αριστείδης Χατζής

η πρώτη οδηγία του **Star Trek**

Η πολιτική των Ηνωμένων Πολιτειών είναι να επιδιώκει και να υποστηρίζει την ανάπτυξη δημοκρατικών κινημάτων και θεσμών σε κάθε έθνος και πολιτισμό, με απώτερο στόχο να εξαλείψει την τυραννία απ' τον κόσμο. George W. Bush, Jr. (2nd inaugural address, 2005)

Καθώς το δικαίωμα κάθε νοήμονος είδους να ζει σύμφωνα με τη φυσιολογική πολιτισμική του εξέλιξη θεωρείται ιερό, κανένα μέλος του προσωπικού του Αστρικού Στόλου δεν μπορεί να παρέμβει στην υγιή ανάπτυξη της εξωγήινης ζωής και κουλτούρας. Ως τέτοια παρέμβαση θεωρείται και η εισαγωγή ανώτερης γνώσης, ισχύος ή τεχνογνωσίας σ' έναν κόσμο του οποίου η κοινωνία αδυνατεί να χειρίστει αυτά τα πλεονεκτήματα με συνετό τρόπο.[...] Αυτή η οδηγία έχει απόλυτη ισχύ έναντι οποιασδήποτε άλλης θεώρησης και αποτελεί ύψιστη ηθική υποχρέωση.

Σύμφωνα με την Ιn και σημαντικότερη οδηγία που έχει λάβει το πλήρωμα του διαστημικού σχήματος Enterprise, σε καμία περίπτωση δεν έχει το δικαίωμα να επέμβει για να αλλάξει την εξέλιξη μιας λιγότερο ανεπιτυγμένης κοινωνίας ακόμα και αν το κάνει με τις καλύτερες προθέσεις. Η οδηγία αυτή συνοδεύεται από την ύψιστη ηθική ευθύνη. Ο κάθε πολιτισμός θα πρέπει να ακολουθήσει τον δρόμο του. Κανείς δεν έχει το δικαίωμα να εμποδίσει τη φυσική εξέλιξη μιας κοινωνίας. Στην αρχή αυτή δεν υπάρχει καμία εξαίρεση. Αν με την επέμβαση ο εν λόγω πολιτισμός [και ο πλανήτης που τον φιλοξενεί] πρόκειται να σωθούν από ένα μεγάλο κίνδυνο, αυτό δεν έχει καμία σημασία.¹ Μάλιστα, σε πέντε-έξι περιπτώσεις το πλήρωμα του Enterprise παρακολούθησε καταστροφές πλανητών, ανίκανα να αντιδράσει, υπό την αυστηρή επίβλεψη του Captain Kirk.

Όμως μέχρι να φτάσουμε στο 2161, πρεμοντία που σύμφωνα με τους υπολογισμούς των ιστορικών του μέλλοντος θα σχηματιστεί η Ενωμένη Ομοσπονδία των Πλανητών (United Federation of Planets) που θα επιβάλει την πρώτη οδηγία, προς το παρόν ισχύει η οδηγία του Προέδρου των H.P.A., σύμφωνα με την οποία «θα σας σώσουμε, θέλετε δεν θέλετε». Δεν νομίζω ότι χρειάζεται να συζητήσουμε εδώ το κατά πάσα η υποτιθέμενη νέα-ιδεαλιστική πολιτική του Bush έχει πραγματικά σαν στόχο την παγκόσμια εδραίωση της δημοκρατίας και όχι την εξυπηρέτηση στενών οικονομικών συμφερόντων των H.P.A. Αν ήταν η δημοκρατία το διακύβευμα, οι H.P.A. θα είχαν προσθέσει στα κράτη-πορίες την Kīva, το Πακιστάν και αρκετούς άλλους συμμάχους τους. Όμως ακόμα και αυτή η οπορτουνιστική και υποκριτική εξωτερική πολιτική κατόρθωσε να θέσει το θέμα και θεωρητικά και πρακτικά.

Πρακτικά παρατηρούμε μια κινητικότητα κυρίως στη Μέση Ανατολή. Οι εκλογές στο Ιράκ, στο Αφγανιστάν, στην Αίγυπτο, στην Παλαιστίνη, ακόμα και στη Σαουδική Αραβία, το συμμάζεμα της Συρίας, οι εξελίξεις στον Λιβανό,

ο αυτο-περιορισμός του Ιράν και η παράδοση άνευ όρων της Λιβύης έχουν αναγκάσει πολλούς να αναθεωρήσουν τη γνώμη τους για την πολιτική του Bush.²

Στη θεωρία τα πράγματα είναι σοβαρότερα, καθώς το πρόβλημα της ανθρωπιστικής επέμβασης είναι περισσότερο επίκαιρο παρά ποτέ. Μπορούμε πλέον να επιτρέπουμε την κατάφωρη παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή να παρακολουθούμε αμέτοχοι ανθρωπιστικές καταστροφές και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας. Επιπλέον, εάν δεν μπορούμε πλέον να ανεκτούμε μια γενοκτονία, γιατί να ανεχόμαστε την κλεπτοριδεύομή;

Μέχρι το 1989 η απάντηση ήταν σχετικά εύκολη. Η φιλελεύθερη δημοκρατία της Δύσης ήταν μία από τις πολλές εκδοχές διακυβέρνησης, για πολλούς ήδη παρωχημένη. Παράλληλα, ο νομικός θετικισμός [παρά το πλήγμα που υπέστη στη Δίκη της Νυρεμβέργης] που ανάγει σε μείζον ζητούμενο την αποθικοποίηση του δικαίου παρέμενε η κυριαρχηθεώρια θεωρία δικαιού, και ο ρεαλισμός η κυριαρχηθεώρια θεωρία των διεθνών σχέσεων. Η κοινωνική ανθρωπολογία συμπλήρωνε το παζλ με έναν μερικές φορές ακριβό πολιτιστικό σχετικισμό.

Τι άλλαξε από τότε; Πολλά! Σήμερα, για πρώτη φορά στην ιστορία της ανθρωπότητας υπάρχει ένα γενικώς αποδεκτό *cogitus diethinwn* συνθηκών, συμβάσεων και θεαμάτων που έχουν σαν στόχο την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Από την *Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα* του 1948 μέχρι τον *Χάρτη των Θεμελιώδων Δικαιωμάτων* της Ευρωπαϊκής Ένωσης που εντάχθηκε στο Σύνταγμα της Ευρώπης, δημιουργείται ένα πλέγμα προστασίας τους που θα μπορούσε κανείς να το χαρακτηρίσει το «νέο φυσικό δίκαιο», ένα δίκαιο που δεν πηγάζει από τη θεϊκή σοφία, τη φύση του ανθρώπου ή τον ορθό λόγο αλλά εκ των πραγμάτων: διότι δεν υπάρχει σήμερα κανείς που να το αμφισβητεί σοβαρά, κανείς που να το απορρίπτει ρητά [ακόμα κι αν το παραβιάζει κατάφωρα], κανείς που να μπορεί να

προσφέρει κάτι εναλλακτικό. Το μοντέλο τη φιλελεύθερης, διτικού τύπου, συνταγματικής κοινωνιοθετικής δημοκρατίας (*liberal constitutional democracy*) έχει εδραιωθεί στέοιο βαθμό που ο ουζήτηση έχει κλείσει.

Γιατί λοιπόν να μην νομιμοποιούμαστε η απαιτήσουμε την επιβολή αυτών των γενιν αποδεκτών αρχών σε όλη την υφήλιο, σε εκε νες ίδιας τις περιπτώσεις που οι παραβιάσεις των παραπάνω αρχών είναι φρικαλέες. Ακόμ και ο πολύ διστακτικός Rawls αναγκάστηκε ν δεχτεί την αναγκαιότητα της επέμβασης σε ορμένες ακραίες περιπτώσεις παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.³

Πολλοί όμως θα αντιδράσουν: κάθε άλλ παρά αποδεκτές από όλους είναι οι αρχές τη διτικής δημοκρατίας. Ιδίως όσοι δεν έχουν δις θάσει τα βιβλία των Fukuyama και Huntington και έχουν πληροφορηθεί τη σχετική συζήτηση από τις εφημερίδες, συχνά υποστηρίζουν πω τελικών επιβεβαιώθηκε η θέση του Huntington. Η ιστορία δεν τελείωσε, τώρα αρχίζει. Η μάχη της Δύσης με την Ανατολή θα είναι φοβερή. Σύμφωνα με την Huntington,⁴ ο πολιτισμός και οι πολιτισμικές ταυτότητες θα καθορίσουν τις συγκρύσεις στον 21ο αιώνα. Όχι μόνο η Ανατολή δεν εκβιτικοποιείται, αλλά συμβαίνει το αντίθετο: η Δύση χάνει έδαφος και η Ανατολή γιγαντώνεται απομακρύνομενη από τη επιρροή της. Το συμπέρασμά του: η επιβίωση της Δύσης εξαρτάται από την αποφασιστικότητα των Αμερικανών να υπερασπιστούν τον Δυτικό πολιτισμό και την αποδοχή από όλους μα πως ο πολιτισμός μας είναι κάτιο εξαιρετικού που δυστυχώς δεν μπορεί να παγκοσμιοποιηθεί – ας φροντίσουμε τουλάχιστον να τον προσπίσουμε.

Αν αυτό είναι αλήθεια, τότε καλά θα κάνουμε να βάλουμε τα κράνη και να στοιχηθούμε πίσω από τον Πρόεδρο Bush. Όπως γράφει ο David Rieff,⁵ ο ιδέα της επέμβασης για την επιβολή της δημοκρατίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων έχει ενώσει τους δεξιούς Αμερικανούς νεοσυντροπικούς με τους αριστερούς

ακτιβιστές των οργανώσεων προστασίας των ανθρώπινων δικαιωμάτων σε ένα κοινό σκοπό, την επιβολή της Δύσης επί της Βάρβαρης Ανατολής.

Πριν το κάνουμε, ας ξαναδούμε τι λέει πραγματικό ο Fukuyama. Ο Fukuyama ποτέ δεν είπε πώς τελείωσε η Ιστορία – υπό την έννοια πώς η αύγκρουση των πολιτισμών έληξε. Αυτό που υποστηρίζει στην πραγματικότητα είναι πώς τελείωσε η [ασθενή] αυζήπηση. Αυτά το πρωταφανές *consensus* που νομιμοποιεί τη φιλελεύθερη δημοκρατία μπορεί ίσως να αποτελεί το «τέλος της ανθρώπινης ιδεολογικής εξέλιξης» (*liberal democracy may constitute the end point of mankind's ideological evolution*), την τελική μορφή της ανθρώπινης διακυβέρνησης (*the final form of human government*).⁴ Τα μεγάλα ερωτήματα έχουν απαντηθεί: η Δημοκρατία δεν πρόκειται να απορριφθεί ξανά από την ανθρωπότητα.

Ο Fukuyama μας δίνει δύο λόγους για τους οποίους η ανθρωπότητα οδηγείται στη φιλελεύθερη δημοκρατία. Ο ένας είναι η χειρελειανή ιδέα της ανάγκης για αναγνώριση της αξίας του ανθρώπου από τους ουνανθρώπους του. Ο δεύτερος (και πιο πειστικός) είναι οικονομικός: οι παγκοσμιοποιημένες οικονομικές σχέσεις θα αδηγήσουν σε τέτοιου είδους ομογενοποίηση των κοινωνιών που θα διατηρηθούν. Τα αυταρχικά καθεστώτα δεν θα μπορούν ποτέ να επιβιώσουν σε έναν κόσμο που δεν μπορεί να περιοριστεί στην πληροφόρηση και την αγορά.

Όταν όμως οι άνθρωποι μοριώνονται, έχουν πρόσθιαση σε καλύτερη και ανεξάρτητη πληροφόρηση και συμμετέχουν σε μία αγορά που τους μαθαίνει τι σημαίνει [η έστω και περιορισμένη] επιλογή, καταλαβαίνουν πώς μπορούν οι ίδιοι να διαμορφώσουν τη ζωή τους: η κοινωνία τους μετατρέπεται τότε από ιεραρχική κοινωνία σε κοινωνία επιλογών.⁵ Άλλα όταν οι άνθρωποι καλούνται να επιλέξουν, απανίως επιλέγουν τον αυταρχιαμό ήνων της ελευθερίας. Ας ουγκρίνουμε τον αριθμό των μεταναστών από τον Τρίτο κόσμο που θέλουν να μετοικηθούν στη Βόρεια Αμερική ή τη Δυτική Ευρώπη με τον αριθμό εκείνων που προτιμούν το Ιράν ή την Αφγανιστάν των Ταλιμπάν. Όπως λένε οι οικονομολόγοι, οι προτιμήσεις των ανθρώπων αποκαλύπτονται με τις πραγματικές επιλογές τους.

Και γιατί να μην επιταχύνουμε αυτή τη διαδικασία αλλά να περιμένουμε την (ανεξέλεγκτη) αγορά να επιβάλει τη δημοκρατία; Γιατί η εμπειρία μας αποδεικνύει πως με αυταρχικό τρόπο

η δημοκρατία και ο δυτικός τρόπος ζωής δεν μπορεί να επιβληθεί. Ακόμα και ο Στάλιν απέτυχε όταν προσπάθησε να εκσυγχρονίσει τις «λαϊκές δημοκρατίες» του Καυκάσου. Το μόνο σχετικώς επιτυχές παράδειγμα είναι εκείνο της Τουρκίας. Άλλα ο εκσυγχρονισμός επιβλήθηκε εκ των έσω από τον ίδιο τον εθνικό ήρωα του τουρκικού έθνους και συνυδεύτηκε από άμεση ένταξη στη Δύση. Παρ' όλα αυτά, οδήγησε σε ατρεβλώσεις που δεν καθιστούν την Τουρκία το ιδανικό υπόδειγμα Ιακώμα και έπειτα από 83 χρόνια απόλυτης επικράτησης των «εκσυγχρονιστών».

Το αν η πολιτική του Bush θα έχει αποτέλεσμα είναι κάτιο παραπάνω από αμφίβολο. Μέχρι τώρα κατόρθωσε να δημιουργήσει ένα νέο Βιετνάμ στο Ιράκ, ένα άναρχο Αφγανιστάν και τραμακτικό μίσος στις ψυχές εκατομμυρίων Αράβων. Ο Reiff θεωρεί πως η αποτυχία των Αμερικανών στο Ιράκ αποτελεί το τελευταίο καρφί στο φέρετρο του ονείρου για μία παγκόσμια κοινωνία ελεύθερων πολιτών.

Εκεί που απέτυχε ο Bush ίσως πετύχει η Ruby. Η Ruby είναι μια όμορφη Αιγύπτια τραγουδιστρία [αλλά και φοιτήτρια νομικής στο Πανεπιστήμιο του Καΐρου] που τόλμησε να εμφανιστεί σε Βιντεοκλίπ τραγουδώντας πάνω σε ένα ποδήλατο γυμναστικής – προφανώς ντυμένη για την περίσταση. Έφριξαν οι συντριπτικοί, δημιουργήθηκε σάλος, το Βιντεοκλίπ αποσύρθηκε από τα αραβικά κανάλια και η Ruby απομονώθηκε ακόμα και από τους ουγγανείς της. Όμως το τραγούδι έγινε ανάρπαστο στο Ίντερνετ και στα τουρκικά δορυφορικά κανάλια, ενώ η καριέρα της Ruby φυσικά απογειώθηκε. «Ποιο είναι το επόμενο Βήμα; Να χορέψει γυμνή στη Μέκκα;» αναρωτιόταν ένας Αιγύπτιος πολιτικός.

Σύμφωνα με τη θεωρία της ορθολογικής επιλογής (που επιμένει ότι οι άνθρωποι είναι ορθολογικά όντα και έσρουν καλύτερα από κάθε άλλον να επιλέγουν τα μέσα για να πετυχαίνουν τους σκοπούς που οι ίδιοι διάλεξαν), αν οι άνθρωποι κληθούν να διαμορφώσουν τον τρόπο της ζωής τους, ελεύθεροι από κοινωνικούς και πολιτισμικούς περιορισμούς, θα επιλέξουν όλοι σχεδόν τα ίδια: ελευθερία και ευημερία. Οι διαφορές στις πραγματικές επιλογές τους αντικατοπτρίζουν απλά τις διαφορές στους περιορισμούς. Όμως το τζίνι έχει θγει από το μπουκάλι.

Πριν από μερικές εβδομάδες, μία ομάδα φοιτητών έκανε διαδήλωση στην Αλεξάνδρεια κατά των «εδειάντρων» μουσικών Βιντεοκλίπ που «πλήπουν τις Αραβικές αξίες». Το κεντρικό τους σύνθημα ήταν: «πρέπει να κρ-

τήσουμε τα μάτια μας κλειστά». Όμως όποιον μπορεί να αυτοκινήσει κρατώντας την ανανούσια στην έναση, έτοιμη να μπορεί να κλείνεις ή απειρον το μάτια και τα αυτιά σου. Διότι κινδυνεύεις να ξυπνήσεις σε ένα μέρος που δεν το αναγνωρίζεις.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹ Η ίδια αυτή θα διαβάζεται στο παράδοξο του Enrico Fermi και στην αντίστοιχη «υπόθεση του ζωλογικού κήπου».

² Βλ. π.χ. I.K. Πρετεντέρης, «Μήπως είχε δίκιο Μπους;» [Το Βήμα 13/3/2005]. Θα μπορούσε κανείς να αναφέρει επίσης την Ουκρανία, το Τατζικιστάν και τη Γεωργία.

³ John Rawls, *The Law of Peoples* (Cambridge MA: Harvard University Press, 1999). Το έκανε όμως σε μία καλά κρυμμένη υποσημείωση [δι. 94]: «Εάν οι προσβάλες κατά των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι κατάφωρες και πιο κοινωνία δε θα αντιδρά στην επιβολή των κυρώσεων [της διεθνούς κοινότητας], μια τέτοια επέμβαση για τη πρόσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων θα ήταν αποδεκτή κι επιβεβλημένη»).

⁴ Samuel Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (New York: Simon & Schuster, 1996), 20-21.

⁵ David Rieff, *At the Point of a Gun: Democracy, Dreams and Armed Intervention* (New York: Simon & Schuster, 2005).

⁶ Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man* (New York: Free Press, 1992), xi.

⁷ Πρόκειται για τη διαδικασία που ο Henry Sumner Maine ονόμασε στο περιφρόμιο Βιβλίο του *Ancient Law* (1861) μετάβαση από την κοινωνική θέση στη σύμβαση (from status to contract).

* Ο Αριστείδης Χατζής είναι Λέκτορας Φιλοσοφίας Δικαίου και Θεωρίας θεαμάτων στο Τμήμα Μεθοδολογία Ιστορίας & Θεωρίας της Επιστήμης του Πανεπιστημίου Αθηνών. Σχόλια ευπρόσδεκτα στην πλεκτρονική διεύθυνση: ahatzis@phs.uoa.gr. Την ίδια για το άρθρο μου την έδωσε ο καλός μου φίλος Στάθης Παπαευσταθίου product manager της Microsoft και φιλικά φανατικό Trekkie. Τις σκέψεις που εκβήθω εδώ τις έχω συζητήσεις με τον Δημήτρη Δημητράκο (στον οποίο αφείω και την ίδια για τις μεταναστεύσεις ως αποκαλυπτόμενες προπηλώσεις) και την Άσπα Τασούνη. Τους ευχαριστώ και πάλι. Συστήνω σε όποιον ενδιαφέρεται να διαβάσει το καταπληκτικό βιβλίο του Francis Fukuyama, άλλα και το λιγότερο σημαντικό (και σημεία ρυχό) βιβλίο του Huntington και φιλικά του Rawls (και τα τρία κυκλοφορούν μεταφρασμένα στα ελληνικά).

